

Сліпченко Святослав Олександрович,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

СТАН КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ ТА ПЕРШИЙ КРОК ДО ЙОГО ПОКРАЩЕННЯ

Проблематиці корпоративних прав приділялась увага значною кількістю дослідників різних поколінь, як в Україні, так і за її межами. В результаті з'явилося безліч теорій, точок зору щодо розуміння корпоративного права, як у цілому, так і окремих його складових. Разом з тим, кількість проблем не зменшилася, принаймні в Україні. Вітчизняне корпоративне законодавство залишається недосконалим та безсистемним, що ускладнює реалізацію загальнодержавної програми, в частині його адаптації до законодавства Європейського Союзу. Тому така адаптація відбувається, подекуди, безсистемно. На це вказує постійне накопичення законодавчого масиву, майже безперервне внесення змін, доповнень в уже чинні нормативні акти, введення нових легальних понять, які, інколи, є не характерними для вітчизняної правової системи і традицій тощо. Такий розвиток корпоративного законодавства, який нагадує броунівський рух, не тільки не зменшує існуючі в ньому протиріччя, прогалини, а лише збільшує їх. Підтвердженням тому може слугувати практика вирішення корпоративних спорів у судах України.

Разом з тим, вітчизняна юридична наука, на нашу думку, ще не в повній мірі здатна запропонувати вирішення вказаних проблем. І однією з причин виникнення такої ситуації є відсутність єдиного уявлення про корпоративне право серед юристів-вчених. Деякі з існуючих точок зору щодо визначення корпоративних прав, як у цілому, так і його елементів, не тільки є суперечливими між собою, але й викликають більше запитань ніж відповідей. Розібратися в них досить складно подекуди навіть науковцю, не кажучи про законотворця, суддю, юриста-практика чи студента. Стає не зовсім зрозумілим, що, куди та як гармонізувати, що та як вдосконалювати.

У якості ілюстрації зазначеної проблеми можна навести декілька

прикладів.

Приклад перший. Відсутність узгодженості між дослідниками корпоративного права спостерігається вже на стадії визначення тих відносин, які підлягають його правовому регулюванню. До таких відносять трудові, податкові відносини, відносини цивільні, господарські, земельні тощо. Причому, подекуди вони визначаються по-різному як за обсягом, так і за змістом. Як наслідок, маємо ситуацію коли кожен окремо взятий учений займає власну, як він вважає, чітку та обґрунтовану позицію. Наприклад, що корпоративні це лице цивільні, чи лише господарські правовідносини, або, що вони утворюють самостійну галузь права чи є міжгалузевим утворенням тощо. Проте в цей же час в межах держави існує абсолютна невизначеність щодо місця корпоративного права в системі права України.

Вбачається, що такий підхід до розумінні корпоративного права виник в результаті того, що одні правники, визначаючи об'єкт його регулювання, використали традиційний для нашої країни вид систематизації норм права за галузевою приналежністю. Інші виходили із класичного поділу норм права на публічні та приватні. Натомість третя група дослідників обрала вид систематизації норм права за сферою їх застосування, незалежно від галузевої приналежності.

При цьому, не викликає сумнівів, що кожна з точок зору, теорій, концепцій, які були обґрунтовані та доведені науковцями, мають право на існування. Але коли постає питання, як необхідно формувати належне корпоративне законодавство, який напрямок розвитку обрати, в якій частині воно має вдосконалюватися, то вчені не можуть домовитися навіть щодо виду подальшої систематизації нормативного масиву. Отже, відкритим залишається питання: як поділяти норми – на публічні та приватні; за галузевою приналежністю; за сферою застосування?

У свою чергу, та чи інша система (вид систематизації) права вказує на певні способи зв'язку між системоутворюючими елементами, правильність кодифікації нормативного масиву, дозволяє уникати повторень та колізій в

нормативних актах тощо. Одночасне ж поєднання різних способів систематизації не дозволяє, на нашу думку, повною мірою досягти поставленої мети ні одному з них.

Приклад другий. В теорії цивільного права ведеться давня дискусія щодо визнання корпоративних правовідносин самостійним видом цивільних правовідносин. Всі існуючі точки зору щодо предмета спору можна умовно поділити на дві групи. Представники однієї з них стверджують, що корпоративні правовідносини, як і речові, зобов'язальні, як правовідносини, що виникають щодо результатів інтелектуальної, творчої діяльності тощо, є самостійними та не входять ні до однієї з відомих груп. Представники іншої – стверджують, що корпоративного, як єдиного правовідношення, не існує. Сама дефініція «корпоративні правовідносини» є умовною та використовується для позначення декількох самостійних цивільних правовідносин, кожне з яких є самостійним видом. Наприклад, зобов'язальні правовідносини, особисті немайнові тощо. Тобто поняття корпоративних правовідносин є збірним.

Очевидно, що вирішення цього спору має не тільки теоретичне, а й суто практичне значення. Так, якщо поняття «корпоративні відносини» є збірним та охоплює собою частину майнових та особистих немайнових відносин, то немає потреби у створенні окремого (нового) механізму їх правового регулювання. Тоді удосконалення корпоративного права, в об'єктивному значенні цього слова, тобто, як сукупності норм, що регулюють певні відносини (групи відносин), має йти шляхом створення лише спеціальних норм, але в межах вже існуючих підгалузей цивільного права. Адже кожна з таких підгалузей містить у собі свої загальні положення, норми, характерні для певного виду цивільних відносин, напрацьована практика їх застосування та реалізації. Зникає потреба визначення місця корпоративних відносин в межах ст. 1 ЦК України, у зв'язку з тим, що вони там вже поіменовані, як особисті немайнові та майнові.

Разом з тим, якщо пристати на вищенаведену позицію, то звичайно виникає ряд запитань, що потребують відповіді у науковців та зададуть вектор подальших наукових пошуків. Наприклад, умовним терміном «корпоративні

правовідносини» може позначатися будь-яка кількість будь-яких цивільних правовідносин чи ні? Якщо ні, то яка мінімальна та максимальна кількість і яких саме цивільних правовідносин може позначатися вказаним терміном та чому? Наскільки взаємопов'язані (залежні один від одного) ті правовідносини, що поєднуються вищенаведеним умовним терміном? Ті самостійні цивільні правовідносини, що входять у збірне поняття «корпоративні правовідносини» виникають, змінюються, припиняються одночасно та з одного й того ж юридичного факту чи ні? Якщо так, то чим викликані такі «синхронні» правові наслідки для різних видів, в т. ч. і за юридичною природою, цивільних правовідносин? Якщо ні, то які з них виникають раніше, а які пізніше, та чи може виникнути або припинитися один вид таких правовідносин, без виникнення чи припинення іншого?

У свою чергу, якщо пристати до думки, що поняття корпоративних правовідносин не збірне, а визначає самостійний, відмінний від інших, вид цивільних правовідносин, то очевидно, що необхідно внести відповідні зміни до ст. 1 ЦК України, а самі відносини врегулювати на рівні інституту чи навіть підгалузі цивільного права, відповідно до обраного виду систематизації. Наприклад, виокремити загальні та спеціальні положення корпоративного права. Але і в цьому випадку може виникнути ряд запитань. Наприклад, що собою становить об'єкт корпоративних правовідносин? Він один чи їх декілька (дивіденди, участь у товаристві, інформація про діяльність товариства, майно, яке залишається як ліквідаційна квота)? Якщо їх декілька, то чи можуть існувати такі цивільні правовідносини, як єдині («монолітні»), з множинністю об'єктів, причому, як матеріальних так і нематеріальних та таких, що виникають у різний час? Чи всі права та обов'язки виникають одночасно із виникненням корпоративних правовідносин? Як може входити до змісту корпоративних правовідносин право на ліквідаційну квоту, якщо воно виникає та може бути здійсненим після припинення товариства? Перелік таких запитань не є вичерпним, але він задає свій вектор розвитку наукових досліджень.

При цьому, зрозуміло, що досить складно одночасно привести велику

кількість науковців до єдиного розуміння того чи іншого правового явища, тим більше, якщо вони є представникам різних галузей юридичної науки. Це пов'язано з тим, що останні не тільки проводять дослідження з урахуванням своїх предмету та методу правового регулювання, але й із використанням різної методології дослідження, а тому можуть розглядати один і той же об'єкт пізнання під різними кутами зору. Очевидно, що у такому випадку і висновки наукового пошуку будуть відрізнятися між собою.

Але, не потребує пояснення і та обставина, що без єдиного, або навіть близького, уявлення того, що собою становить корпоративне право, воно буде знаходитись у стані, подібному до того, що описано у відомій басні І. А. Крилова «Лебідь, рак та щука». Разом з тим, необхідно відзначити, що однаковість розуміння корпоративного права, як було проілюстровано вище, відсутня не тільки між представниками різних галузей права, а й між представниками галузі цивільного права. Причому, така однаковість відсутня вже на рівні як загальних положень корпоративного права, так і на рівні співвідношення їх із загальними положеннями цивільного права. Такий стан розуміння корпоративного права ускладнює формування його парадигми навіть серед цивілістів. Адже, при всьому позитивному ставленні до плюралізму думок, без того, щоб на деякий час не залишити в стороні велику кількість точок зору та визначитися, навіть за згодою, у висхідних загальностверджуючих та загальноспростовуючих судженнях, складно створити окрему парадигму корпоративного права. Така загальність установок і умовна узгодженість є передумовою та поштовхом не тільки для розвитку «нормальної» науки, а й дозволяє дослідникам прийти до несуперечливих висновків, перевірити їх істинність, використовуючи ті ж самі установки. Більше того, створення парадигми корпоративного права дозволить вдосконалити та привести до єдиного «знаменника» законодавство України, яке покликане регулювати «корпоративні відносини», формувати несуперечливу судову практику, проводити порівняльний аналіз правового регулювання відносин, захисту корпоративних прав в Україні, ЄС та за їх межами тощо. І

тільки після цього виникне можливість обирати способи та шляхи, звичайно ж з урахуванням досвіду країн ЄС, удосконалення положень корпоративного законодавства України, приводити останні у відповідність до *acquis communautaire*. А головне, стане відомо, яке саме вітчизняне законодавство необхідно вдосконалювати, як його систематизувати та в якій частині. Стане зрозумілим, досвід яких країн ЄС потрібно враховувати в першу чергу, адже на території ЄС існують країни з різними правовими системами та, відповідно, з різними конструктивними елементами корпоративного права.

Таким чином, вбачається, що першим кроком на шляху вдосконалення корпоративного законодавства України та адаптації його до законодавства Європейського Союзу, є створення парадигми корпоративного права.